

Information Transparency in Research Funding Organizations: a Case Study of the Supreme Council of Science, Research and Technology (ATF) and Iran National Science Foundation

Reza Hesani*

PhD in Model Based Public Planning, Policy Design, and Management; Assistant Professor; Iranian Research Institute for Information Science and Technology (IranDoc); Tehran, Iran;
Email: Hesani@irandoc.ac.ir

Amir Hossein Seddighi

PhD in Industrial Engineering; Assistant Professor; Iranian Research Institute for Information Science and Technology (IranDoc); Tehran, Iran Email: Seddighi@irandoc.ac.ir

Received: 28, May 2023

Accepted: 24, Apr. 2024

Abstract: Over the past years, transparency has been the focus of policy makers and academic circles as one of the characteristics of good governance and a mechanism for the balance of power between the government and the people. Transparency in the activities and decision-making process of government institutions can prevent financial scandals, poor decision-making, lack of accountability, and ineffective governance of these institutions. There is also a need to pursue and implement transparency in the organizations involved in the science and technology system that use public budgets. One of the most important organizations in the science and technology system are research funding organizations. Transparency in these organizations is essential because they use public budgets and play a fundamental role in the distribution of financial resources. Moreover, the lack of transparency in these organizations will not only increase financial violations and corruption, but will also affect the country's research and development path in the long run. The review of previous research shows that the dimensions of information that need to be clarified in research funding organizations and the priority of these dimensions in clarification are not clear, and there is a research gap in this field. Considering the importance of the issue, this article intends to know the different

**Iranian Journal of
Information
Processing and
Management**

**Iranian Research Institute
for Information Science and Technology
(IranDoc)**

ISSN 2251-8223

eISSN 2251-8231

Indexed by SCOPUS, ISC, & LISTA

Vol. 39 | No. 4 | pp. 1203-1224

Summer 2024

<https://doi.org/10.22034/jipm.2024.2003088.1165>

* Corresponding Author

dimensions of transparency in research funding organizations and their prioritization. In this regard, by reviewing scientific literature and conducting semi-structured and structured interviews with experts, the dimensions of information that should be clarified in research funding organizations have been identified. Then, we examine the websites of two research funding organizations in Iran (Supreme Council of Science, Research and Technology (ATF) and Iran National Science Foundation) in terms of transparency in these dimensions. The identified dimensions are 11 items including regulations and guidelines for financing, opinions of judges and examiners of proposals, research data used in the project, and output of projects receiving financial assistance. The results show that many dimensions of transparency have not been taken into account in these two organizations and it is necessary for these organizations to put transparency on their agenda.

Keywords: Information Transparency, Research Funding, Funding Instrument, Supreme Council of Science, Research and Technology (ATF), Iran National Science Foundation

شفافیت اطلاعات در سازمان‌های

تأمین‌کننده مالی پژوهش:

مطالعه موردی شورای عالی عتف و صندوق

حمایت از پژوهشگران و فناوران

رضا حسان

دکتری سیاست‌گذاری بر پایه مدل؛ استادیار؛ پژوهشگاه
علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک)؛ تهران،
ایران؛

پدیدآور رابط Hesani@irandoc.ac.ir

امیرحسین صدیقی

دکتری مهندسی صنایع؛ استادیار؛ پژوهشگاه علوم و
فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک)؛ تهران، ایران؛

Seddighi@irandoc.ac.ir

دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۷ | پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۵ | مقاله برای اصلاح به مدت ۱۰۲ روز نزد پدیدآورنده بوده است.

نشریه علمی | رتبه بین‌المللی
پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران
(ایرانداک)

شاپا (چاپی) ۸۲۲۳-۲۲۵۱

شاپا (الکترونیکی) ۸۲۳۱-۲۲۵۱

نمایه در SCOPUS و LISTA، ISC،

jipm.irandoc.ac.ir

دوره ۳۹ | شماره ۴ | صص ۱۲۰۳-۱۲۲۴

تابستان ۱۴۰۳

<https://doi.org/10.22034/jipm.2024.2003088.1165>

چکیده: در طول سال‌های گذشته، موضوع شفافیت به‌عنوان یکی از مشخصه‌های حکمرانی خوب و سازوکاری برای توازن قدرت بین دولت و مردم مورد توجه سیاست‌گذاران و محافل دانشگاهی قرار گرفته است. شفافیت در فعالیت‌ها و فرایند تصمیم‌گیری‌های دستگاه‌های دولتی می‌تواند از رسوایی‌های مالی، تصمیم‌گیری‌های ضعیف، عدم پاسخگویی و حاکمیت ناکارآمد این دستگاه‌ها جلوگیری کند. سازمان‌های درگیر در نظام علم و فناوری که از بودجه‌های عمومی استفاده می‌کنند نیز از این موضوع مستثنا نبوده و نیاز است که در آن‌ها موضوع شفافیت، پیگیری و اجرایی شود. یکی از سازمان‌های مهم در نظام علم و فناوری، سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش هستند که با توجه به اینکه از بودجه‌های عمومی استفاده می‌کنند و نقشی اساسی در توزیع منابع مالی دارند، شفافیت در آن‌ها بسیار مهم و اساسی است. شفافیت در این سازمان‌ها به این دلیل اهمیت دارد که عدم شفافیت در آن‌ها نه تنها باعث بالا رفتن تخلف و فساد مالی خواهد شد، بلکه در بلندمدت مسیر پژوهش و توسعه کشور را نیز تحت تأثیر قرار خواهد داد. بررسی پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش ابعاد اطلاعاتی که باید شفاف شوند و اولویت این ابعاد در شفاف‌سازی روشن نیستند

و در این زمینه در پژوهش‌ها خلأ وجود دارد. با توجه به اهمیت این موضوع، این مقاله به دنبال شناخت ابعاد مختلف شفافیت در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش و اولویت‌بندی آن‌هاست. در این مقاله با بررسی متون علمی و همچنین انجام مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و ساختاریافته با خبرگان، ابعاد اطلاعاتی که باید در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش شفاف شوند شناسایی شده و آنگاه، وبگاه دو سازمان تأمین‌کننده مالی پژوهش در کشور (شورای عالی عتف و صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران) از نظر شفافیت در این ابعاد مورد بررسی قرار می‌گیرد. آئین‌نامه‌ها و شیوه‌نامه‌های تأمین مالی، نظرات داوران و بررسی کنندگان پیشنهادها، داده‌های پژوهشی مورد استفاده در پروژه، و خروجی پروژه‌های دریافت‌کننده کمک مالی از جمله ابعاد شناسایی شده در این پژوهش هستند. نتایج این مقاله نشان می‌دهد که بسیاری از ابعاد شفافیت در این دو سازمان مورد توجه قرار نگرفته و نیاز است این سازمان‌ها موضوع شفافیت را در دستور کار خود قرار دهند.

کلیدواژه‌ها: شفافیت اطلاعات، تأمین مالی پژوهش، ابزار تأمین مالی، شورای عالی عتف، صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران

۱. مقدمه

یکی از مسائل مورد توجه دولت‌ها برای پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه، افزایش کارآمدی است. برای رسیدن به این هدف دولت‌ها در تلاش‌اند از رویکردها، روش‌ها، و ابزارهای جدید استفاده کنند. یکی از رویکردها و ابزارهایی که دولت‌ها برای این مهم به کار می‌برند، ابزار شفافیت^۱ است. شفافیت بستری ایجاد می‌کند که عملکرد و خروجی دولت‌ها توسط مردم دیده شود. این دیده شدن از سوی مردم باعث افزایش کارایی و کاهش انحرافات و فساد می‌شود.

موضوع شفافیت که در دهه‌های اخیر مطرح شده، ریشه در مفهوم حق دسترسی شهروندان به اطلاعات بخش عمومی دارد. حق دسترسی به اطلاعات بخش عمومی از نظر تاریخی به یکی از اصلی‌ترین سازوکارهای مورد استفاده برای ایجاد شفافیت در اطلاعات بخش عمومی تبدیل شده است. قوانین آزادی اطلاعات در دهه ۱۹۶۰ در سراسر اروپا و ایالات متحده آمریکا گسترش یافت، اما در کل، در بسیاری از کشورها در دهه ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ تصویب شد. در ایران نیز موضع شفافیت و دسترسی مردم به اطلاعات سازمان‌هایی که از بودجه‌های عمومی استفاده می‌کنند، مورد توجه قرار گرفته است. در این زمینه قانون انتشار

1. transparency

و دسترسی آزاد به اطلاعات در سال ۱۳۸۷ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده و در آبان ۱۳۹۳ آئین‌نامه کلی مربوط به این قانون در دولت تصویب و ابلاغ شده است. این در حالی است که بسیاری از صاحب‌نظران معتقد هستند که تصویب این قانون اگرچه برای ایجاد شفافیت در اطلاعات و دستیابی به دولت باز^۱ ضروری بوده، اما کافی نیست (هوشیدری فراهانی، حسن‌زاده، و زندیان ۱۳۹۷). آزادی اطلاعات به‌عنوان یک حق اساسی انسان‌ها تلقی می‌شود. با این حال، آزادی اطلاعات مبتنی بر رویکرد درخواست و انتظار برای پاسخ است که پاشنه آشیل آن است (Cerrillo-i-Martínez 2011). به بیان «هرز» رویکرد درخواست‌محوری بودن دسترسی به اطلاعات نه تنها بحث‌برانگیز و زمان‌بر است، بلکه ذاتاً با این واقعیت محدود می‌شود که درخواست‌کننده، بنا به تعریف، نمی‌داند سازمان چه چیزی دارد و بنابراین، نمی‌داند چه چیزی باید درخواست کند (Herz 2009).

تجربه دیگر کشورها نشان داده است که قانون دسترسی آزاد به اطلاعات به تنهایی نمی‌تواند منجر به اطلاعات آزاد و شفافیت اطلاعات بخش عمومی شود. در سال ۲۰۰۹، رئیس‌جمهور وقت کشور آمریکا (اوباما) در مورد شفافیت و دولت باز، سیاست‌های جدیدی را ابلاغ کرد که در آن بیان می‌دارد «دولت باید شفاف باشد. شفافیت، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی را ارتقا می‌دهد و اطلاعاتی را برای شهروندان در مورد آنچه دولتشان انجام می‌دهد، فراهم می‌کند». در این سیاست‌ها همچنین آمده است: «اداره‌ها و سازمان‌های اجرایی باید از فناوری‌های جدید استفاده کنند تا اطلاعات مربوط به عملیات و تصمیمات خود را به‌صورت آنلاین و به‌آسانی در دسترس عموم قرار دهند». بعد از انتشار این سیاست‌ها، دستورالعمل دولت باز برای هدایت ادارات و سازمان‌های اجرایی تصویب شد تا اقدامات خاصی را برای اجرای اصول شفافیت، مشارکت و همکاری مندرج در سیاست‌های اوباما انجام دهند. این دستورالعمل به‌ویژه بیان می‌کند که «هر سازمان باید اقدامات سریعی را برای گسترش دسترسی به اطلاعات از طریق در دسترس قرار دادن آن‌ها به‌صورت آنلاین در قالب‌های باز انجام دهد». در این دستورالعمل در مورد انتشار به‌موقع اطلاعات به‌صورت آنلاین در قالبی باز تأکید شده است که توسط برنامه‌های کاربردی جست‌وجوی وب که به‌طور معمول مورد استفاده قرار می‌گیرند قابل‌بازرسی، دانلود، طبقه‌بندی، فهرست‌بندی و جست‌وجوپذیر شوند (McDermott 2010).

1. open government

جنبش دولت باز که در سال‌های اخیر مطرح شده، به دنبال این است که دولت تا آنجا که ممکن است دسترسی اطلاعات را برای عموم آزاد کند. این جنبش نه تنها به دنبال اجازه دادن به شهروندان برای درخواست اطلاعات است - که در دسترسی آزاد به اطلاعات فراهم شده است - بلکه به دنبال انتشار اطلاعات به صورت آنلاین به عنوان یک رویه در دولت هاست. در جنبش دولت باز همچنین تلاش می‌شود با باز کردن اطلاعات، زمینه مشارکت بیشتر شهروندان در طراحی راه‌حلی برای مشکلات سیاست عمومی فراهم شود. در حالی که حامیان دولت باز و دسترسی آزاد به اطلاعات هر دو خواهان شفافیت دولت هستند، دولت باز مفهوم گسترده‌تری است که بیشتر بر انتشار اطلاعات به عنوان یک وظیفه دولت‌ها با استفاده از فناوری اطلاعات تکیه دارد و مشارکت و همکاری عمومی بیشتری را تشویق می‌کند. در اصل، پاسخگویی و شفافیت دولت و مشارکت عمومی، منطق پشت قانون دسترسی آزاد به اطلاعات هستند (Janssen 2011).

شفافیت به راحتی قابل دستیابی نیست؛ چرا که مسائلی مانند حریم خصوصی، هزینه‌های اجرای شفافیت و مباحثی در خصوص محرمانگی اطلاعات فرایند شفافیت را دچار چالش می‌کنند. اطلاعات انتشار داده شده ممکن است مورد سوء استفاده افراد قرار گیرد و مدیریت یک سازمان را دچار چالش سازد. به این دلایل، سازمان‌های عمومی معمولاً تلاش می‌کنند که اطلاعات کمتری را انتشار دهند. این در حالی است که انتشار این اطلاعات می‌تواند از بسیاری از فسادها جلوگیری کند. در این فضا شناخت و بررسی ابعاد شفافیت در سازمان‌ها می‌تواند به این سازمان‌ها و همچنین سیاست‌گذاران کمک کند تا بتوانند سطح شفافیت در سازمان‌های عمومی را بالا ببرند.

با تغییر در روش‌های تأمین مالی پژوهش از تأمین مالی حجمی به تأمین مالی بر اساس عملکرد و رقابتی شدن تأمین مالی پژوهش (Aagaard 2017)، نقش سازمان‌های تأمین کننده مالی پژوهش بسیار بیشتر شده است. این سازمان‌ها با ابزارهای تأمین مالی پژوهش فعالیت‌های سیستم‌های آموزش عالی و تحقیقات را در راستای تأمین اهداف و نیاز ملت‌ها، شهروندان، و کسب و کارها جهت‌دهی می‌کنند. شفافیت در سازمان‌های تأمین کننده مالی پژوهش به عنوان سازمان‌های عمومی که نقش بسیار مهمی در سیستم آموزش عالی و تحقیقات دارند، دارای اهمیت بسیار زیادی است. شفافیت در این سازمان‌ها

نه تنها به‌عنوان یک هدف مطلوب، بلکه شرط لازم برای پیشبرد دانش علمی شناخته شده است (Gurwitz, Milanese, and Koenig 2014).

به‌رغم اهمیت موضوع شفافیت در تأمین مالی پژوهش در کشور، این موضوع مورد توجه پژوهشگران قرار نگرفته و در این زمینه خلأ پژوهشی وجود دارد. در این مقاله با توجه به اهمیت شفافیت در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش در جلوگیری از فساد و افزایش کارایی این سازمان‌ها، ابعاد مختلف شفافیت در این سازمان‌ها را مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهیم. خروجی این مطالعه می‌تواند به‌صورت توصیه‌ای سیاستی به سیاست‌گذاران باشد که برای اجرایی کردن شفافیت در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش مورد استفاده قرار دهند.

۲. پیشینه پژوهش

موضوع شفافیت در فضای علم و فناوری چند سالی است که مورد توجه قرار گرفته است. گسترش مفاهیمی مانند علم آزاد به شفافیت در پژوهش کمک شایانی کرده است. طرح شفافیت در پژوهش و علم آزاد به‌طور عام با هدف شفاف‌سازی نتایج و فرایند پژوهش برای کاهش «بحران تکرارپذیری» ارائه شده است که بسیاری از رشته‌های علمی در حال حاضر در حال تجربه این بحران هستند (Robson et al. 2021). علم آزاد شامل دسترسی بدون مانع به مقالات علمی، دسترسی به داده‌های تحقیقات عمومی و تحقیقات مشارکتی است که با ابزارها و مشوق‌های فناوری اطلاعات امکان‌پذیر می‌شود. جنبش علم آزاد به تلاش محققان، دولت‌ها، و مؤسسات تأمین مالی پژوهش نیاز دارد تا بتواند با فراهم کردن دسترسی بدون محدودیت و یا با حداقل محدودیت به خروجی‌های اولیه نتایج تحقیقات با بودجه عمومی (انتشارات و داده‌های تحقیقاتی) به افزایش شفافیت و همکاری و تقویت نوآوری کمک کند (ibid).

در طول سال‌های گذشته، بسیاری از سازمان‌های تأمین مالی به‌طور فزاینده‌ای بودجه‌های تحقیقاتی را از طریق ابزارهای رقابتی توزیع می‌کنند تا تعارض منافع را کاهش داده و منابع را در فرایند شفاف‌تری اختصاص دهند. وقتی صحبت از توزیع منابع مالی رقابتی برای پژوهش می‌شود، روش ارزیابی همتایان مدت‌هاست که به‌عنوان روش بلامنازع تصمیم‌گیری و کنترل کیفیت بوده است (Bendisoli 2019). در این میان اهمیت شفافیت در داوری و بررسی همتایان مورد توجه قرار گرفته است. یکی از آخرین

جنبه‌های جنبش علم آزاد که به‌طور گسترده‌ای مورد استقبال قرار گرفته، موضوع انتشار گزارش‌های داوری و ارزیابی همتایان و هویت داوران در کنار انتشارات علمی است. با این حال، موضوع شفافیت در تأمین مالی پژوهش و بررسی ابعاد مختلف آن چندان مورد توجه پژوهشگران حوزه شفافیت قرار نگرفته است. شاید این موضوع متأثر از این باشد که موضوع تأمین مالی پژوهش به‌طور کلی چندان مورد توجه قرار نگرفته و مقالات محدودی به این موضوع پرداخته‌اند (Jongbloed and Lepori 2015; Lepori 2011). مقاله «گورویتز، میلانزی و کونینگ» یکی از معدود مقالاتی است که سازمان‌های تأمین مالی پژوهش را از نظر ابعاد علم آزاد مورد بررسی و تحلیل قرار داده است. در این مقاله، نویسندگان بر موضوع شفافیت در فرایند داوری پروژه‌ها در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش تمرکز داشته و ابعاد مختلف آن را مورد بررسی قرار داده‌اند (Gurwitz, Milanesi, and Koenig 2014). Dresler et al. (2023) بیان می‌کند که شفافیت در اطلاعات مربوط به میزان نرخ پذیرش و همچنین هزینه‌های سربار بسیار مهم است. با انتشار اطلاعات در مورد نرخ پذیرش، محققان می‌توانند قبل از درخواست کمک‌هزینه، تجزیه و تحلیل هزینه/فایده خود را انجام دهند که آیا زمان برای آماده‌سازی پیشنهاد بگذارند یا نه. انتشار اطلاعات مرتبط با هزینه‌های سربار و میزان پولی که برای حمایت از پژوهش‌ها پرداخت شده است، اعتماد مالیت‌دهندگان را بالا می‌برد.

موضوع شفافیت به‌صورت عمومی در ایران یکی از موضوعات به‌نسبت نوی است که در طول سال‌های گذشته مورد توجه محققان قرار گرفته است. عمده مقالات در زمینه شفافیت در ایران در خصوص شفافیت مالی در شرکت‌های خصوصی و تأثیر آن بر عملکرد آن‌هاست (نعمت‌الهی و همکاران ۱۳۹۸؛ شورورزی، قوامی، و حسین‌پور ۱۳۹۲). شفافیت در سازمان‌های دولتی نیز مورد توجه قرار گرفته است (کریمیان، کلاهی، و صفری ۱۳۹۴). به‌طور مثال، می‌توان به مقاله «بوذرجمهری» و همکاران در سال ۱۳۹۸ اشاره کرد. در این مقاله نویسندگان بر این نکته تأکید دارند که امروزه مهم‌ترین مباحث حول محور چگونگی ایجاد شفافیت است. شفافیت همواره اهمیت خاصی در حاکمیت داشته، اما امروزه، با ظهور ابزارهای فناوری اطلاعات به مرحله جدیدی وارد شده است.

جست‌وجوی ما از منابع فارسی نشان می‌دهد که موضوع شفافیت در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش به‌رغم اهمیت آن مورد توجه قرار نگرفته و تا جایی که اطلاع داریم، مقاله‌ای در این زمینه انتشار نیافته است.

۳. چرا شفافیت در تأمین مالی پژوهش؟

شفافیت در تأمین مالی پژوهش یکی از پارامترهای مهم است که می‌تواند بر کارایی ابزارهای تأمین مالی پژوهش تأثیر بسیاری بگذارد. کمک‌های مالی پژوهشی که به‌طور معمول، از صندوق‌های عمومی تأمین می‌شود، محدود است؛ به این معنا که رقابت شدیدی برای جذب و دریافت این کمک‌های مالی وجود دارد. بسیاری از کشورها روش یا سیستم امتیازدهی کاملاً تعریف‌شده‌ای دارند تا به کمک آن تعیین کنند که چه کسی این پول را دریافت می‌کند. با این حال، به‌رغم این شفافیت ظاهری، سیستم به روی انواع مختلفی از فساد باز است. از آنجا که پژوهش، اغلب شامل سرمایه‌گذاری مالی قابل توجه با نظارت محدود حامیان مالی و تنظیم‌کنندگان دولتی است، انگیزه‌ها و فرصت‌های فساد در فرایند تأمین مالی می‌تواند بالا باشد؛ به‌ویژه در برنامه‌های پژوهشی در زمینه‌های فنی و بسیار تخصصی مانند تحقیقات پزشکی پیشرفته که ماهیت پیچیده تجهیزات و تخصص مورد نیاز می‌تواند پتانسیل فساد را افزایش دهد (Merkle 2017).

در طول سال‌های گذشته با توجه به اینکه بودجه عمومی به میزان قابل توجهی کاهش یافته، فشار بر دانشگاهیان برای جذب بودجه‌های پژوهشی زیاد شده است. بدون یک سیستم شفاف و قوانین شفافیت‌زا ممکن است کمک‌های مالی به‌درستی تخصیص داده نشود؛ به نحوی که این کمک‌ها در اختیار افراد سیاسی و یا دوستان و همکاران گذاشته شده و به‌نوبه خود بر پژوهش‌ها تأثیر منفی بگذارد. فساد در تأمین مالی پژوهش به‌شدت مضر است، و نه تنها منابع در نظر گرفته‌شده برای منافع عمومی را به جیب‌های خصوصی هدایت می‌کند، بلکه مانع پیشرفت‌های علمی، نوآوری‌های فناورانه و بینش‌های علمی اجتماعی می‌شود، و در نتیجه، کشورهای در حال توسعه را از پتانسیل‌های آینده بازمی‌دارد.

انواع فساد در فرایند تأمین مالی پژوهش ممکن است رخ دهد که با افزایش شفافیت می‌توان آن‌ها را کاهش داد. تأمین مالی برای یک پروژه از تأمین‌کنندگان مختلف، یکی از انواع متداول فساد در تأمین مالی پژوهش است که توسط متقاضیان کمک مالی انجام می‌گیرد. یکی از مصاحبه‌شوندگان اعتقاد دارد که «کشور به یک سیستم ثبت واحد کمک‌های مالی نیاز دارد تا بتوان از تأمین مالی چندگانه جلوگیری کرد». به اعتقاد وی بعضی از محققان برای یک پروژه از چندین منبع مختلف حمایت مالی می‌گیرند. اگرچه شاید در بسیاری از موارد این منابع مالی به‌درستی به کار روند، ولی فضای غیرشفاف

حاکم، زمینه مناسب برای فساد را فراهم می‌کند.

پولشویی یکی دیگر از فسادهای متداول در تأمین مالی پژوهش است. از یک طرف اعضای هیئت علمی برای ارتقا نیاز دارند که پروژه‌های تقاضامحور داشته باشند و از طرف دیگر، بسیاری از شرکت‌های دولتی مطابق با قانون باید بخشی از درآمد خود را برای پژوهش صرف کنند. در این میان ممکن است قراردادهای صورتی پژوهشی شکل بگیرد؛ به طوری که قرارداد پژوهشی بسته شود، ولی پول بعد از کسر سربار دانشگاه، به تأمین‌کننده مالی برگردانده شود. در این میان عضو هیئت علمی امتیاز خود را دریافت کرده، دانشگاه سربار خود را دریافت می‌کند و تأمین‌کننده مالی یک منبع مالی بدون ضابطه برای خرج کردن خواهد داشت.

عدم شفافیت در تأمین مالی پژوهش می‌تواند به افزایش هزینه‌های فعالیت‌های پروژه و اختلاس وجوه مازاد منجر شود. در نبود شفافیت، پژوهشگران می‌توانند پیشنهاد خود را با قیمت‌های بالاتر از هزینه واقعی پروژه ارائه کنند. این مشکل باعث می‌شود که منابع به‌خوبی در بین متقاضیان و پروژه‌ها توزیع نگردد و در نتیجه، بعضی از افراد بودجه‌های کلان بگیرند، در حالی که عده‌ای نتوانند یک بودجه حداقلی بگیرند.

شفافیت در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش کمک می‌کند تا اطمینان حاصل شود که فرایند تأمین مالی منصفانه و بی‌طرفانه است. با ارائه اطلاعات در مورد معیارها و فرایند بررسی، سازمان‌های تأمین‌کننده مالی می‌توانند نشان دهند که تصمیمات آن‌ها بر اساس شایستگی است و تحت تأثیر عوامل خارجی نیست. شفافیت همچنین می‌تواند به ایجاد اعتماد بین سازمان‌های تأمین‌کننده مالی و جامعه تحقیقاتی کمک کند. هنگامی که محققان درک می‌کنند که چگونه تصمیمات تأمین مالی گرفته می‌شود و می‌توانند به اطلاعات مربوط به فرایند تأمین مالی دسترسی داشته باشند، احتمال بیشتری دارد که این فرایند را قانونی و قابل اعتماد ببینند. افزون بر این، شفافیت می‌تواند به ارتقای مسئولیت‌پذیری کمک کند. با عمومی کردن اطلاعات در مورد تصمیمات تأمین مالی، سازمان‌های تأمین‌کننده مالی در قبال تصمیمات خود پاسخگو هستند و می‌توانند به بازخوردهای جامعه پژوهشی پاسخگوتر باشند.

۴. روش پژوهش

با توجه به ویژگی اکتشافی این مطالعه و هدف تحقیق، از روش تحقیق آمیخته در

این پژوهش استفاده شد. در این راستا ابتدا ابعاد اولیه شفافیت در تأمین مالی پژوهش با بررسی اسناد و مدارک موجود و به روش مطالعه کتابخانه‌ای استخراج شد. سپس برای تکمیل، بازبینی و اصلاح این ابعاد از روش کیفی و ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. مصاحبه نیمه‌ساختاریافته یکی از متداول‌ترین روش‌ها در تحقیقات کیفی است که با هدف درک کامل یک پدیده اجتماعی خاص، بر اساس تجربیات مصاحبه‌شوندگان انجام می‌شود. مصاحبه شامل مجموعه‌ای از سؤالات باز و بسته است که تا حدی به صورت آزاد و با نظارت نسبی پژوهشگر بر روند مصاحبه پاسخ داده می‌شوند. در گام مصاحبه نیمه‌ساختاریافته به دنبال تکمیل شناخت ابعاد و اطلاعاتی بودیم که انتشار آن‌ها به شفافیت در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی کمک می‌کند. مصاحبه‌شوندگان در این مرحله پنج تن از اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و مدیران سابق سازمان‌های تأمین‌کننده مالی بودند که در حوزه تأمین مالی پژوهش تجربه و تخصص داشتند. این افراد به روش هدفمند انتخاب شدند. مصاحبه با افراد تا رسیدن به مرحله اشباع ادامه یافت؛ به این معنا که زمانی گردآوری داده‌ها پایان یافت که مفاهیم جدیدی از محتوای مصاحبه‌ها به دست نیامد. برای تحلیل داده‌ها در این مرحله از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شد.

بعد از شناخت اولیه ابعاد و به دنبال بررسی جامع‌تر آن‌ها، در دور دوم و با استفاده از مصاحبه ساختاریافته مکتوب از شرکت‌کنندگان خواسته شد که هر یک از ابعاد اولیه را از نظر میزان اهمیت آن‌ها در شفافیت سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش و همچنین آسانی اجرایی کردن آن‌ها ارزیابی کنند. افزون بر این، از شرکت‌کنندگان خواسته شد که سختی‌ها و موانع اجرایی کردن این ابعاد در عمل را توضیح داده و در صورتی که پیشنهاد اصلاحی در خصوص این ابعاد دارند، ارائه دهند. تعداد مصاحبه‌شوندگان در این دور به ۱۰ نفر افزایش یافت که از میان اعضای هیئت علمی پژوهشگاه‌ها و دانشگاه‌ها و به شکل هدفمند انتخاب شدند. در این مرحله برای تحلیل داده‌ها از روش تحلیل کمی استفاده شد. سرانجام، برای بررسی کاربردپذیری ابعاد پیشنهادی و همچنین درک عمیق‌تر از وضعیت شفافیت در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی در کشور، دو سازمان شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری (عتف) و همچنین صندوق حمایت از پژوهشگران^۱ را از جهت اینکه آیا اطلاعات شناسایی‌شده را به صورت شفاف در اختیار مردم قرار داده‌اند یا نه،

۱. نام این صندوق در زمستان سال ۱۴۰۲ بر اساس مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی به بنیاد ملی علم ایران تغییر یافت.

مورد بررسی و مطالعه موردی قرار دادیم.

لازم به ذکر است که اعتبار این پژوهش بر پایه بررسی یافته‌های به‌دست آمده با مصاحبه‌شوندگان بود. در این راستا، بخشی از متن مصاحبه به همراه کدهای استخراج شده اولیه در اختیار مصاحبه‌شوندگان قرار گرفت و از آن‌ها خواسته شد تا نظر دهند که آیا این کدها گویای نظر واقعی آن‌ها بوده است یا خیر. در صورت نیاز و مطابق با نظر اعلامی از سوی مصاحبه‌شوندگان اصلاحات لازم انجام شد. افزون بر این، برای اطمینان بیشتر از اعتبار پژوهش از بازنگری توسط هم‌تراز استفاده شد. در این روش مصاحبه‌ها به همراه کدهای استخراج شده به دو نفر متخصص که در مصاحبه حضور نداشتند، داده شد تا مورد بررسی و تحلیل قرار گیرند. بدین ترتیب، سعی شد تا مشخص شود آیا آنچه توسط این ناظران به‌دست می‌آید، با یافته‌های این پژوهش همخوانی دارد یا خیر. در صورت وجود اختلاف نظر، تحلیل مجدد داده‌ها تا رسیدن به تأیید و اجماع نهایی انجام شد.

۵. یافته‌های پژوهش

۵-۱. ابعاد شفافیت در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش

بر اساس بررسی متون و مصاحبه‌های انجام شده، یکی از اولین ابعاد شفافیت در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش، شفافیت در آئین‌نامه‌ها و شیوه‌نامه‌های تأمین مالی پژوهش است. شفافیت در این بعد اعتماد عموم مردم و به‌ویژه محققان را به سازمان تأمین‌کننده مالی پژوهش بالا برده که می‌تواند به بهبود فضای پژوهش در کشور کمک کند. شفافیت در این بعد پایه و اساس شفافیت در بعد دیگر را فراهم می‌کند. ایجاد شفافیت و انتشار فراخوان‌ها برای دریافت کمک مالی همراه با جزئیات و شرایط دقیق آن، امکان استفاده از روابط محفلی را در بهره‌گیری از فرصت‌های تأمین مالی پژوهش محدود می‌کند. انتشار جزئیات فراخوان‌ها، به‌ویژه انتشار زمان‌های مهم در مسیر بررسی فراخوان‌ها دارای اهمیت است؛ چرا که این امکان را فراهم می‌کند که با مقایسه زمان قراردادهای با این زمان‌ها، فسادهای احتمالی در انتخاب طرح‌ها شفاف‌تر شود. به دلیل اهمیت نقش مدیران، اعضای کارگروه‌ها و کمیسیون‌ها در فرایند تخصیص منابع مالی، انتشار شرایط و صلاحیت کسب این جایگاه‌ها دارای اهمیت بالایی است. انتشار این موارد از انتخاب سلیقه‌ای و مبتنی بر روابط افراد جلوگیری می‌کند که می‌تواند باعث

بالا رفتن کارایی و همچنین کاهش فساد در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش شود. در فرایند تأمین مالی پژوهش، نظر کارشناسی مدیران و اعضای کارگروه‌ها در انتخاب طرح‌ها بسیار مؤثر است. با توجه به اینکه اعضای این کارگروه‌ها و کمیسیون‌ها به‌طور معمول، از اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها انتخاب می‌شوند، تعارض منافع در این موقعیت بالاست. این است که انتشار اسامی این افراد امکان سوء استفاده احتمالی از موقعیت و استفاده از منابع برای خود اعضای کمیسیون و کارگروه‌ها و یا دانشجویان و آشنایان آن‌ها را پائین می‌آورد. یکی از مصاحبه‌شوندگان بر این نکته تأکید داشت که افزون بر انتشار اسامی، نیاز است موضوع تعارض منافع در سازمان‌های تأمین مالی پژوهش بیشتر مورد توجه قرار گرفته و مدیران، اعضای کارگروه‌ها و کمیسیون‌ها باید ملزم به رعایت این موضوع شوند.

شفافیت در منابع صندوق و گزارش تخصیص منابع به تفکیک، امکان بررسی همراستایی اهداف صندوق با کارکرد صندوق را فراهم می‌کند. انتشار تخصیص منابع به‌ویژه بر اساس دانشگاه‌ها و شهرها می‌تواند وضعیت تخصیص منابع را با توجه به اهدافی مانند آمایش سرزمین و همچنین حمایت از مناطق کمتر توسعه یافته نشان دهد. انتشار این مورد این امکان را به متقاضیان می‌دهد که با تجزیه و تحلیل روند گذشته صندوق، زمان خود را برای تهیه پیشنهادهایی صرف کنند که شانس بیشتری دارند.

شفافیت در اسامی داوران و بررسی کنندگان پیشنهادها و همچنین نظرات داوران و بررسی کنندگان پیشنهادها دو موردی است که مورد توجه و تأکید مصاحبه‌شوندگان قرار گرفته است. شفافیت در این دو مورد به همه اجازه می‌دهد تا دلایل تصمیم پذیرش یا رد یک پیشنهاد را ببینند و درک کنند. این شفافیت می‌تواند اعمال نظرات شخصی داوران در داوری پیشنهادها را کاهش دهد و از فساد احتمالی در مسیر بررسی پیشنهادها نیز جلوگیری کند.

شفافیت در اطلاعات افراد دریافت‌کننده کمک مالی و میزان کمک مالی و همچنین شفافیت در اطلاعات و متن پیشنهاد پروژه‌های دریافت‌کننده کمک مالی بسیار مهم هستند. شفافیت در این ابعاد امکان بررسی اینکه آیا یک فرد برای یک عنوان پژوهشی از سازمان‌های مختلف کمک مالی دریافت کرده است یا نه، فراهم می‌کند. بنابراین، شفافیت در این بعد به تخصیص عادلانه منابع کمک می‌کند.

برای اطمینان از اینکه تأمین مالی پژوهش به اهداف خود رسیده و پژوهش‌های واقعی

با استفاده از منابع مالی سازمان‌های تأمین‌کننده انجام گرفته است، شفافیت در داده‌های پژوهشی مورد استفاده در پروژه و همچنین انتشار خروجی پروژه‌های دریافت‌کننده کمک مالی دارای اهمیت است. با انتشار این دو مورد می‌توان از پژوهش‌های صوری و فسادهای احتمالی در مسیر تخصیص منابع جلوگیری کرد. شفافیت در این دو مورد در کنار دیگر موارد مطرح شده ابعاد شفافیت در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش را تشکیل می‌دهند که در جدول ۱، نشان داده شده است.

چنانکه در جدول ۱، نشان داده شده، این ابعاد را می‌توان به سه دسته کلی تقسیم‌بندی کرد. این دسته‌ها شامل اطلاعات مربوط به سازمان تأمین‌کننده و قوانین، اطلاعات مربوط به داوری، و پیشنهادها انتخاب شده است. در هر یک از این دسته‌ها به ترتیب پنج، دو و چهار (در مجموع یازده) بُعد از شفافیت در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش شناسایی شد.

جدول ۱. ابعاد مختلف شفافیت در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش

شماره	عنوان	دسته
۱	آئین‌نامه‌ها و شیوه‌نامه‌های تأمین مالی	سازمان و قوانین
۲	فراخوان‌ها برای دریافت کمک مالی همراه با جزئیات و شرایط	سازمان و قوانین
۳	قوانین و آئین‌نامه‌های مربوط به شرایط و صلاحیت مدیران و اعضای کارگروه‌ها و کمیسیون‌های تصمیم‌گیرنده	سازمان و قوانین
۴	اسامی مدیران و اعضای کارگروه‌ها و یا کمیسیون‌های مؤثر در فرایند بررسی پیشنهادها	سازمان و قوانین
۵	منابع صندوق و گزارش تخصیص منابع به تفکیک	سازمان و قوانین
۶	اسامی داوران و بررسی‌کنندگان پیشنهادها	داوری
۷	نظرات داوران و بررسی‌کنندگان پیشنهادها	داوری
۸	اطلاعات افراد دریافت‌کننده کمک مالی و میزان کمک مالی	پیشنهادها انتخاب شده
۹	اطلاعات و متن پیشنهاد پروژه‌های دریافت‌کننده کمک مالی	پیشنهادها انتخاب شده
۱۰	داده‌های پژوهشی مورد استفاده در پروژه	پیشنهادها انتخاب شده
۱۱	خروجی پروژه‌های دریافت‌کننده کمک مالی	پیشنهادها انتخاب شده

صاحب‌نظران در طول مصاحبه‌ها بر وجوه مختلفی از شفافیت در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی تأکید داشتند. به‌طور مثال، یکی از مصاحبه‌شوندگان در خصوص نحوه

انتشار اطلاعات «بر امکان جست‌وجو و خواندن اطلاعات به‌صورت ماشینی تأکید داشت؛ چرا که در غیر این صورت، این اطلاعات مورد استفاده نخواهد بود و شفافیت در عمل به‌دست نخواهد آمد». یکی دیگر از مصاحبه‌شوندگان بر این موضوع تأکید داشت که «انتشار دریافت‌کنندگان کمک مالی می‌تواند به کاهش فساد و همچنین انجام پروژه‌های صوری کمک کند؛ چرا که بعضی از پروژه‌ها با هدف انجام پژوهش انجام نمی‌گیرد، بلکه یک پوشش برای تأمین دیگر هزینه‌های دانشگاه‌هاست».

یکی از مصاحبه‌شوندگان بر این نکته تأکید داشت که «افزون بر انتشار اطلاعات، چگونگی انتشار اطلاعات نیز بسیار مهم است؛ چرا که می‌تواند با انتشار بیش از حد اطلاعات عملاً شفافیت در سازمان‌ها به‌دست نیاید. بنابراین، چگونگی انتشار اطلاعات نیز باید مورد بررسی قرار گیرد». اگرچه موضوع چگونگی انتشار اطلاعات نیز دارای اهمیت است، اما به این دلیل که خارج از دامنه این پژوهش است، به آن نخواهیم پرداخت.

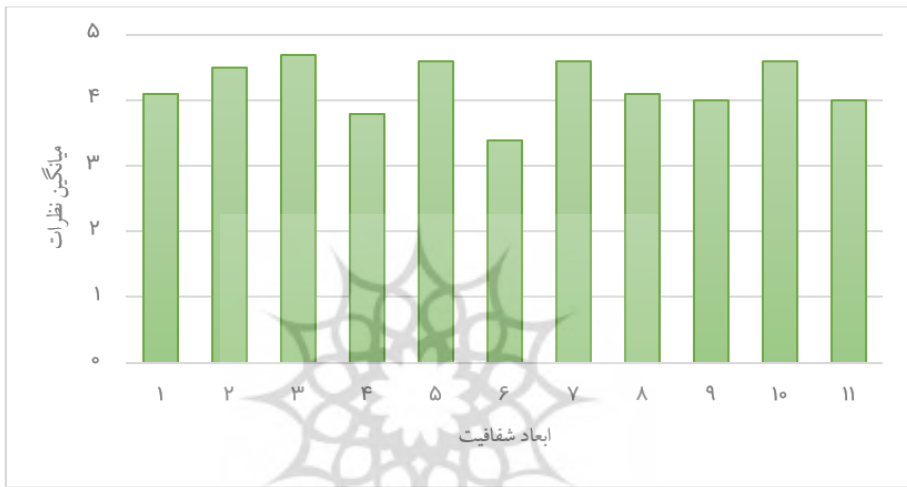
۲-۵. اهمیت ابعاد شفافیت در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش

چنان‌که در بخش روش پژوهش بیان شد، برای بررسی اهمیت شفافیت ابعاد اطلاعاتی و همچنین بررسی اینکه آیا شفاف‌سازی این اطلاعات در ایران آسان و یا سخت است و یا چه ملاحظاتی باید برای شفاف‌سازی این اطلاعات مد نظر قرار گیرند، از مصاحبه ساختاریافته به‌صورت مکتوب استفاده شد.

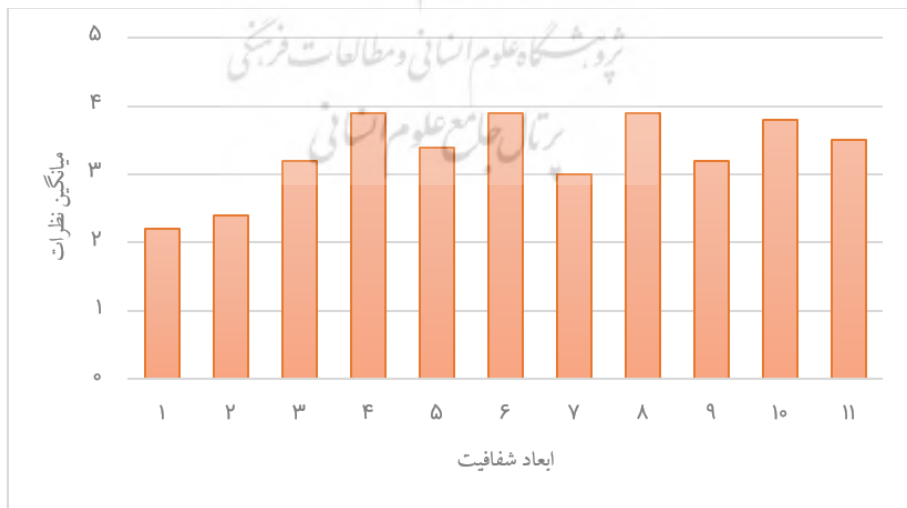
بررسی پاسخ‌ها مطابق شکل ۱، نشان می‌دهد که از نظر پاسخ‌دهندگان، شفافیت در بُعد سوم (قوانین و آئین‌نامه‌های مربوط به شرایط و صلاحیت مدیران و اعضای کارگروه‌ها و کمیسیون‌های تصمیم‌گیرنده) دارای بیشترین اهمیت است و بعد از آن با فاصله نزدیکی بُعدهای پنجم (منابع صندوق و گزارش تخصیص منابع به تفکیک)، هفتم (نظرات داوران و بررسی‌کنندگان پیشنهادها) و دهم (داده‌های پژوهشی مورد استفاده در پروژه) بیشترین اهمیت را دارند. شفافیت در ابعاد دوم (فراخوان‌ها برای دریافت کمک مالی همراه با جزئیات و شرایط)، اول (آئین‌نامه‌ها و شیوه‌نامه‌های تأمین مالی) و هشتم (اطلاعات افراد دریافت‌کننده کمک مالی و میزان کمک مالی) از نظر اهمیت در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

از سوی دیگر، طبق شکل ۲، از نظر پاسخ‌دهندگان انتشار ابعاد چهارم (اسامی مدیران و اعضای کارگروه‌ها و یا کمیسیون‌ها مؤثر در فرایند بررسی پیشنهادها)، ششم (اسامی

داوران و بررسی کنندگان پیشنهادها) و هشتم (اطلاعات افراد دریافت کننده کمک مالی و میزان کمک مالی) در ایران با بیشترین دشواری روبه‌روست، و بُعد دهم (داده‌های پژوهشی مورد استفاده در پروژه) در جایگاه بعدی قرار دارد. افزون بر این، ابعاد اول (آئین‌نامه‌ها و شیوه‌نامه‌های تأمین مالی) و دوم (فراخوان‌ها برای دریافت کمک مالی همراه با جزئیات و شرایط) در ایران تا حد زیادی قابل انتشار هستند.

شکل ۱. اهمیت ابعاد مختلف شفافیت در تأمین مالی پژوهش

شکل ۲. دشوار بودن انتشار ابعاد مختلف شفافیت در تأمین مالی پژوهش

یکی از پاسخ‌دهندگان «تعارض منافع و مسئله حریم خصوصی» را از موانع انتشار اسامی مدیران و اعضای کارگروه‌ها در ایران بیان می‌کند. یکی دیگر از پاسخ‌دهندگان در این خصوص معتقد است: «بسیاری از مدیران و اعضای کارگروه‌ها و کمیسیون‌های تصمیم‌گیرنده دارای شایستگی نیستند» و همین امر مانع از انتشار اسامی آن‌ها می‌شود. یکی از پاسخ‌دهندگان در خصوص انتشار اسامی داوران معتقد است: «آشکار ساختن اسامی داوران ممکن است بر روی نقد داور تأثیر منفی بگذارد، اما اسامی مدیران و اعضای کارگروه کمک‌کننده است». یکی دیگر از پاسخ‌دهندگان نیز بر این باور است که اسامی داوران چون ممکن است منجر به بروز فسادها و رانت‌هایی شود، نباید منتشر گردد.

در خصوص اطلاعات افراد دریافت‌کننده کمک مالی، یکی از پاسخ‌دهندگان معتقد است: «چون در دریافت کمک مالی، اعمال نفوذ می‌شود و گاهی هم پولشویی رخ می‌دهد، اطلاعات آن منتشر نمی‌شود». در تأیید این نظر، پاسخ‌دهنده دیگری بیان می‌کند که چون ممکن است افراد خارج از ضوابط از پیش مشخص شده و از طریق راه‌های غیررسمی کمک مالی دریافت کرده باشند، این اطلاعات به‌طور کامل منتشر نمی‌شود.

در ارتباط با بُعد دهم، یکی از پاسخ‌دهندگان بیان می‌کند: «معمولاً در فرهنگ پژوهش در کشور، نسبت به انتشار داده‌های پژوهشی، مقاومت وجود دارد». یکی دیگر از پاسخ‌دهندگان معتقد است: «در شماری از کارها، داده‌ها دستکاری می‌شوند». و پاسخ‌دهنده دیگری بر انحصاری بودن داده‌ها تأکید دارد. طبق نظر یکی دیگر از پاسخ‌دهندگان «نیاز است تا قوانین حق مالکیت داده در نظر گرفته شود و در عین حال، این قوانین چنان پیچیده نباشد که مانع از انتشار داده شود». پاسخ‌دهنده دیگری راهکار را الزام به انتشار داده‌های پژوهشی در مجله‌های علمی و پژوهش‌هایی می‌داند که با اعتبار عمومی انجام می‌شوند.

در راستای انتشار آئین‌نامه‌ها، شیوه‌نامه‌ها و فراخوان‌ها، یکی از پاسخ‌دهندگان معتقد است که باید انتشار عمومی در همه کانال‌های اطلاع‌رسانی (وب، شبکه‌های مجازی، و نظایر آن) و از سوی یک نهاد یکتا صورت گیرد تا همه بهره‌داران بتوانند از یک جا همه آئین‌نامه‌ها و شیوه‌نامه‌های به‌روز را دریافت کنند.

۶. مطالعه موردی

در این بخش به بررسی وبگاه دو سازمان تأمین‌کننده مالی پژوهش در ایران یعنی

صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور و شورای عالی عتف از نظر شفافیت در ابعاد شناسایی شده در این پژوهش می‌پردازیم. این بررسی در تابستان سال ۱۴۰۲ انجام شده است.

۶-۱. صندوق حمایت از پژوهشگران

موضوع شفافیت در صندوق حمایت از پژوهشگران به تازگی مورد توجه قرار گرفته و این صندوق یک صفحه وب با آدرس "<https://data.insf.org>" را برای انتشار اطلاعات و ایجاد شفافیت اختصاص داده است. در مصاحبه با مسئولان صندوق مشخص شد که موضوع شفافیت در دستور کار قرار دارد و قرار است به مرور، عنوان‌های اطلاعاتی مختلف به صورت شفاف در دسترس عموم قرار گیرند.

بررسی وبگاه اصلی صندوق حمایت از پژوهشگران نشان می‌دهد که موارد یک و دو یعنی «آئین‌نامه‌ها و شیوه‌نامه‌های تأمین مالی» و «فراخوان‌ها برای دریافت کمک مالی همراه با جزئیات و شرایط» در وبگاه موجود است، اما در مورد عنوان اطلاعاتی سوم یعنی «قوانین و آئین‌نامه‌های مربوط به شرایط و صلاحیت مدیران و اعضای کارگروه‌ها و کمیسیون‌های تصمیم‌گیرنده» اطلاعاتی در این وبگاه دیده نشد. در خصوص عنوان اطلاعاتی چهارم یعنی «اسامی مدیران و اعضای کارگروه‌ها و یا کمیسیون‌های مؤثر در فرایند بررسی پیشنهادها» فقط اسامی مدیران پنج کمیته تخصصی در این وبگاه موجود است و اسامی دیگر اعضای گروه‌ها و کمیته‌های تخصصی در وبگاه یافت نشد. در مورد عنوان اطلاعاتی پنجم، اگرچه میزان منابع صندوق در وبگاه به صورت روشن بیان نشده، اما گزارش منابع تخصیص داده شده به تفکیک در این وبگاه وجود دارد.

در خصوص دو عنوان اطلاعاتی مربوط به دسته داوری یعنی «اسامی داوران و بررسی‌کنندگان پیشنهادها» و «نظرات داوران و بررسی‌کنندگان پیشنهادها» هیچ‌گونه اطلاعاتی در این وبگاه دیده نشد و به نظر ضعیف‌ترین دسته از نظر شفافیت در صندوق حمایت از پژوهشگران است.

در خصوص دسته «اطلاعات پیشنهادها انتخاب شده»، اطلاعات در وبگاه انتشار یافته و امکان گزارش‌گیری از این اطلاعات نیز فراهم است. گزارش‌هایی مانند توزیع استانی طرح‌های مصوب، طرح‌ها به تفکیک حوزه علمی، مدت‌زمان اجرای طرح‌ها، نرخ پذیرش طرح‌ها، وضعیت جاری طرح‌های مصوب، توزیع رتبه علمی پژوهشگران، توزیع سنی پژوهشگران، طرح‌ها به تفکیک قالب‌های حمایتی، و طرح‌ها به تفکیک مکان

اجرا در این وبگاه در دسترس قرار دارند.

با این حال، بررسی این اطلاعات نشان می‌دهد که فقط عنوان پیشنهادها و اسامی افراد منتشر شده، اما میزان کمک دریافتی انتشار نیافته است. در خصوص عنوان اطلاعاتی نهم تنها چکیده پیشنهاد انتشار یافته و متن پیشنهاد منتشر نشده است. عنوان‌های اطلاعاتی دهم و یازدهم یعنی اطلاعات پژوهش و همچنین خروجی‌های پیشنهادها خاتمه یافته نیز در این وبگاه انتشار نیافته‌اند. نتایج این بررسی به صورت خلاصه، در جدول ۲، نشان داده شده است.

جدول ۲. نتایج بررسی چارچوب شفافیت در تأمین مالی پژوهش برای صندوق حمایت از پژوهشگران

شماره عنوان	وضعیت		
	انتشار یافته	ناقص انتشار یافته	انتشار نیافته
۱	✓		
۲	✓		
۳			✓
۴	✓		
۵	✓		
۶			✓
۷			✓
۸	✓		
۹	✓		
۱۰			✓
۱۱			✓

مطابق جدول ۲، تنها دو مورد از عناوین اطلاعاتی در چارچوب پیشنهادی شفافیت در وبگاه صندوق حمایت از پژوهشگران انتشار یافته و بقیه موارد یا به کلی انتشار نیافته و یا به صورت ناقص انتشار یافته‌اند.

۲-۶. شورای عالی عتف

اگرچه در گذشته شورای عالی عتف منابعی برای تخصیص به پروژه‌های تحقیقاتی در قالب‌های مختلفی مانند طرح‌های کلان ملی داشته است؛ اما در سال‌های اخیر مسئولیت این شورا در زمینه تأمین مالی پژوهش در حوزه نظارت و مدیریت بودجه‌های پژوهشی دستگاه‌های دولتی پررنگ‌تر شده است. در این راستا دو سامانه «ساتع» به آدرس <http://sate.atf.gov.ir> و «سمات ملی» به آدرس <https://semat.atf.gov.ir> برای نظارت و مدیریت بودجه یک درصد پژوهشی دستگاه‌های دولتی و بخشی از اعتبارات پژوهشی دستگاه‌های دولتی اختصاص داده شده‌اند. در این بخش برای بررسی شفافیت در شورای عالی عتف سه وبگاه شورای عالی عتف و همچنین دو سامانه «ساتع» و «سمات ملی» مورد بررسی قرار گرفتند.

بررسی این وبگاه‌ها نشان می‌دهد که در خصوص سامانه «ساتع» موارد یک و دو یعنی «آئین‌نامه‌ها و شیوه‌نامه‌های تأمین مالی» و «فراخوان‌ها برای دریافت کمک مالی همراه با جزئیات و شرایط» در وبگاه موجود است. در خصوص عنوان اطلاعاتی سوم، شیوه‌نامه نحوه فراخوان و انتخاب اعضای حقیقی کمیسیون‌های تخصصی شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری در وبگاه شورای عالی عتف موجود است. بررسی عنوان چهارم اطلاعاتی نشان می‌دهد که اطلاعات کمیسیون‌های تخصصی خود شورای عالی عتف که وظیفه «بررسی و اعلام نظر در خصوص طرح‌های تحقیقاتی ثبت شده در سامانه «سمات ملی» و نظارت بر همراستا بودن آن‌ها با سیاست‌ها و اولویت‌های پژوهش و فناوری و ارائه گزارش‌های تحلیلی مربوط» را بر عهده دارند، انتشار یافته است، اما با توجه به اینکه تصمیم در خصوص پروژه‌های سامانه «ساتع» در خود دستگاه‌های پیشنهاددهنده گرفته می‌شود، شوربختانه هیچ‌گونه شفافیتی در این خصوص وجود ندارد و اطلاعات افراد تصمیم‌گیرنده انتشار نیافته است. در مورد عنوان اطلاعاتی پنجم، اگرچه میزان منابع در وبگاه به صورت روشن بیان نشده، ولی در گزارش‌های مختلفی که در این وبگاه به صورت فایل پی‌دی‌اف در دسترس قرار گرفته، به صورت پراکنده اطلاعاتی وجود دارد. در خصوص دو عنوان اطلاعاتی مربوط به دسته داوری نیز هیچ‌گونه اطلاعاتی در وبگاه‌ها دیده نشد.

در خصوص دسته اطلاعات پیشنهاددهی انتخاب شده، شوربختانه اطلاعاتی در این وبگاه‌ها وجود ندارد و تنها در سامانه «سمات ملی» تعداد طرح‌های در حال بررسی، اجرا، و خاتمه یافته

نمایش داده شده است. شوربختانه، حتی عنوان و اسامی افراد دریافت‌کننده کمک‌های مالی نیز انتشار نیافته است. در خصوص عنوان اطلاعاتی نهم نیز مانند اطلاعات افراد دریافت‌کننده منابع مالی، اطلاعاتی وجود ندارد. عنوان‌های اطلاعاتی دهم و یازدهم یعنی اطلاعات پژوهش و همچنین خروجی‌های پیشنهادها خاتمه‌یافته نیز در این وبگاه‌ها انتشار نیافته‌اند. نتایج این بررسی به‌صورت خلاصه در جدول ۳، نشان داده شده است.

جدول ۳. نتایج بررسی چارچوب شفافیت در تأمین مالی پژوهش برای شورای عالی عتف

شماره عنوان	وضعیت		
	انتشار یافته	ناقص انتشار یافته	انتشار نیافته
۱	✓		
۲	✓		
۳	✓		
۴	✓		
۵	✓		
۶		✓	
۷		✓	
۸		✓	
۹		✓	
۱۰		✓	
۱۱		✓	

مطابق جدول ۳، تنها سه مورد از عناوین اطلاعاتی در چارچوب پیشنهادی شفافیت در وبگاه‌ها و سامانه‌های شورای عالی عتف انتشار یافته و بقیه موارد یا به کلی انتشار نیافته و یا به‌صورت ناقص انتشار یافته‌اند.

۷. بحث و نتیجه‌گیری

شفافیت در تأمین مالی پژوهش در بهبود فضای پژوهش در کشور بسیار مهم است. هنگامی که تأمین مالی پژوهش شفاف است، تضمین می‌شود که بودجه برای هدف مورد نظر استفاده می‌شود و وجوه به‌طور کارآمد و مؤثر به کار می‌رود. افزون بر این، شفافیت در تأمین مالی تضمین می‌کند که بودجه تحقیقاتی بر اساس شایستگی و نه بر اساس ارتباطات یا نظرات شخصی اعطا می‌شود. این خود باعث ترویج عدالت در جامعه تحقیقاتی می‌شود و به اطمینان از اینکه بهترین پیشنهادها تحقیقاتی بودجه دریافت می‌کنند کمک می‌کند. در این مقاله با توجه به اهمیت شفافیت در تأمین مالی پژوهش ابعاد اطلاعاتی که نیاز است در سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش به‌صورت شفاف انتشار یابند، شناسایی شدند. این ابعاد از نظر اهمیت و همچنین سختی در شفاف کردن آن‌ها در عمل مورد بررسی قرار گرفتند. در ادامه، وبگاه دو سازمان اصلی تأمین‌کننده مالی پژوهش در کشور یعنی شورای عالی عتف و صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران از نظر شفافیت در ابعاد ذکر شده مورد بررسی قرار گرفت. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که شوربخانه موضوع شفافیت در تأمین مالی پژوهش چندان مورد توجه قرار نگرفته است؛ به‌طوری که از یازده بعد اطلاعاتی که برای شفافیت در تأمین مالی پژوهش نیاز است، در صندوق حمایت از پژوهشگران تنها دو مورد و در شورای عالی عتف فقط سه مورد انتشار یافته‌اند.

با توجه به اینکه در زمینه شفافیت در فضای علم و فناوری به‌صورت کلی، و به‌ویژه در زمینه تأمین مالی پژوهش، قانون و یا آئین‌نامه‌ای وجود ندارد، اصلی‌ترین توصیه سیاستی این پژوهش به سیاست‌گذاران، در دستور کار قرار دادن این موضوع و فراهم‌سازی زمینه‌های قانونی و حقوقی لازم برای تأمین شفافیت در تأمین مالی پژوهش در کشور است. یکی از محدودیت‌های این پژوهش تمرکز بر موضوع شفافیت در تأمین مالی پژوهش و سازمان‌های تأمین‌کننده مالی پژوهش است. این در حالی است که نیاز است شفافیت در کل نظام علم و فناوری به‌عنوان یک سیستم مورد پژوهش قرار گیرد تا سرانجام، سیاست‌های پیشنهادی در عمل کارا تر باشند. یکی دیگر از محدودیت‌های این پژوهش تمرکز بر شناسایی و اولویت‌بندی آن‌ها بوده است؛ نه طراحی قوانین و آئین‌نامه‌های مورد نیاز برای اجرایی کردن شفافیت در تأمین مالی پژوهش. از این‌رو، این دو مورد به‌عنوان پیشنهاد برای پژوهش‌های آینده ارائه می‌گردد.

فهرست منابع

- بوذرجمهری، حسین، سهیلارجایی، مهدی ثنایی، و یاسمن هرندی. ۱۳۹۸. شفافیت، مشارکت و حاکمیت باز، راهکارهای نوین چابکسازی حاکمیت. *سیاست‌نامه علم و فناوری* ۹ (۴): ۵-۱۴.
- شورورزی، محمدرضا، هادی قوامی، و حمید حسین‌پور. ۱۳۹۲. رابطه بین شفافیت اطلاعات بازار سرمایه و بروز حباب قیمت. *اقتصاد پولی مالی* ۲۰ (۵): ۲۷-۵۸.
- کریمیان، محمدوزین، بهاره کلاهی، و سعید صفری. ۱۳۹۴. شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر شفافیت نظام اداری ایران (ناظر بر بند ۱۸ سیاست‌های کلی نظام اداری). *چشم‌انداز مدیریت دولتی* ۶ (۳): ۸۳-۱۰۵.
- نعمت‌الهی، امیررضا، رؤیا دارابی، فاطمه صراف، و یداله نوری‌فرد. ۱۳۹۸. عوامل مؤثر بر شفافیت اطلاعات مالی در صنعت بیمه. *حسابداری مدیریت* ۱۲ (۴۲): ۸۹-۱۰۲.
- هوشیدری فراهانی، فاطمه، محمد حسن‌زاده، و فاطمه زندیان. ۱۳۹۷. تبیین بسترهای پیاده‌سازی قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات در ایران. *راهبرد/اجتماعی فرهنگی* ۷ (۱): ۳۹-۶۵.

References

- Aagaard, Kaare. 2017. The Evolution of a National Research Funding System: Transformative Change Through Layering and Displacement. *Minerva* 55 (3): 279-297.
- Bendiscoli, Sandra. 2019. The troubles with peer review for allocating research funding. *EMBO Reports* 20 (12): 1-5.
- Cerrillo-i-Martínez, Agustí. 2011. The regulation of diffusion of public sector information via electronic means: Lessons from the Spanish regulation. *Government Information Quarterly* 28 (2): 188-199.
- Gurwitz, D., E. Milanesi, and T. Koenig. 2014. Grant Application Review: The Case of Transparency. *PLoS Biology* 12 (12): e1002010.
- Herz, Michael. 2009. Law lags behind: FOIA and affirmative disclosure of information. *Cardozo Public Law, Policy and Ethics Journal* 7 (3): 577-598.
- Janssen, Katleen. 2011. The influence of the PSI directive on open government data: An overview of recent developments. *Government Information Quarterly* 28 (4): 446-456.
- Jongbloed, Ben, and Benedetto Lepori. 2015. The funding of research in higher education: Mixed models and mixed results. In *The Palgrave international handbook of higher education policy and governance*. Ed.: J. Huisman, H. de Boer, D. D. Dill, and M. Souto-Otero, 439-462. London: Palgrave Macmillan.
- Lepori, Benedetto. 2011. Coordination modes in public funding systems. *Research Policy* 40 (3): 355-367.
- McDermott, Patrice. 2010. Building open government. *Government Information Quarterly* 27 (4): 401-413.
- Merkle, Ortrun. 2017. *Corruption risks in research funding in developing countries*. Norway: Chr. Michelsen Institute (CMI).
- Robson, S. G., M. A. Baum, J. L. Beaudry, J. Beitner, H. Brohmer, J. M. Chin, K. Jasko, C. D. Kouros, R. E. Laukkonen, D. Moreau, R. A. Searston, H. A. Slagter, N. K. Steffens, J. M. Tangen, and A. Thomas. 2021. Promoting Open Science: A Holistic Approach to Changing Behaviour. *Collabra: Psychology* 7 (1): 1-20.

رضا حسان

دانش آموخته دکتری سیاست گذاری بر پایه مدل از دانشگاه پالرمو ایتالیا است. ایشان هم اکنون استادیار پژوهشکده جامعه و اطلاعات پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایراندک) است. تحلیل و طراحی سیاست، و تحلیل سیستم های پیچیده با استفاده از مدل سازی و شبیه سازی از جمله علایق پژوهشی وی است.

امیرحسین صدیقی

دانش آموخته دکتری تخصصی در رشته مهندسی صنایع از دانشگاه صنعتی امیرکبیر (پلی تکنیک تهران) است. ایشان هم اکنون استادیار گروه پژوهشی سیستم های اطلاعاتی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران است. هوش مصنوعی، تحلیل داده، بهینه سازی، سیستم های اطلاعاتی، و سیستم های انرژی از جمله علایق پژوهشی وی است.

